

УДК 316.454.52-057.87

МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР ЩОДО ВИВЧЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Світлана Помирча

кандидат філологічних наук, доцент
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ Донецької області, Україна
swetlanapom@gmail.com

Юлія Манохіна

кандидат філологічних наук, старший викладач
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
м. Харків, Україна
jumanokhina@edpro.agency

Анотація. У статті досліджено проблему вдосконалення навичок уживання експресивної лексики в усному і писемному мовленні майбутніх вчителів початкової школи на практичних заняттях із сучасної української мови. Актуальність обраної проблеми полягає в тому, що емоційно-експресивна лексика є важливою у вивченні лексичного складу мови загалом. Саме тому предметом уваги розвідки є характеристика семантичних особливостей емоційно-експресивної лексики, з одного боку, і способів навчання студентів використовувати мовні експресиви у власному мовленні – з іншого. Відомо, що в лексичному складі української літературної мови є чимало слів, які виражають різні почуття: радості, гніву, горя, захоплення, – а також емоційну оцінку осіб, подій, різноманітних предметів і явищ дійсності (щастя, сум, кохання, рідний, щирий, поганий, бридкий). Здебільшого експресивні слова належать до фонду загальноживаної лексики, складаючи в ньому окрему стилістично забарвлену групу.

Лексична експресивність належить до найпродуктивніших шарів лексики, бо основне навантаження вербального вираження почуттєвих інтенцій мовця пов'язане із суб'єктивним баченням і оцінюванням фрагментів картини світу.

Для розв'язання поставлених у роботі завдань застосовувався описовий метод. Різномасштабний аналіз експресивної лексики передбачив використання комплексу методів і прийомів для якнайповнішого з'ясування її складу та специфічних ознак.

Ключові слова: лексичний склад; експресивна лексика; стилістично забарвлена лексика; образність слів; семантика українського експресивного слова.

МЕТОДИЧЕСКИЙ КОММЕНТАРИЙ ОТНОСИТЕЛЬНО ИЗУЧЕНИЯ ЭКСПРЕССИВНОЙ ЛЕКСИКИ НА ЗАНЯТИЯХ ПО СОВРЕМЕННОМУ УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ

Светлана Помирчая

кандидат филологических наук, доцент

С. ПОМИРЧА, Ю. МАНОХІНА
Методичний коментар щодо вивчення експресивної лексики на заняттях
із сучасної української мови
ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»,
г. Славянск Донецкая область, Украина
swetlanapom@gmail.com

Юлия Манохина
кандидат филологических наук, старший преподаватель
Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет
г. Харьков, Украина
jumanokhina@edpro.agency

Аннотация. В статье исследуется проблема совершенствования навыков употребления экспрессивной лексики в устной и письменной речи будущих учителей на практических занятиях по современному украинскому языку. Актуальность выбранной проблемы заключается в том, что эмоционально-экспрессивная лексика является важной в изучении лексического состава языка в целом. Именно поэтому предметом внимания авторов являются характеристика семантических особенностей эмоционально-экспрессивной лексики, с одной стороны, и способов обучения студентов использовать языковые экспрессивы в своей речи – с другой. Известно, что в составе лексики украинского литературного языка есть немало и таких слов, которые выражают разные чувства: радости, гнева, горя, удивления, – а так же эмоциональную оценку личности, происходящего, разнообразных предметов и явлений действительности (счастья, печали, любви, родной, чистосердечный, плохой, неприятный). В основном экспрессивные слова принадлежат к фонду общеупотребительной лексики, составляя в нем отдельную стилистически окрашенную группу. Лексическая экспрессивность принадлежит к самому активному слою лексики, потому что основная нагрузка языкового выражения чувственных интенций говорящего, связана с субъективным видением и оцениванием фрагментов картины мира.

Для реализации поставленной в статье задачи использовался описательный метод. Разноаспектный анализ экспрессивной лексики предусматривал использование комплекса методов с целью в наиболее полном объеме выяснить ее состав и специфические признаки.

Практическое значение работы состоит в ее широком использовании на факультативных занятиях, заседаниях языкового кружка и преподавании лексикологии, анализа текста, стилистики и т.д. в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: состав лексики, экспрессивная лексика, стилистически окрашенная лексика, образность слов, семантика украинского экспрессивного слова.

METHODOLOGICAL COMMENT CONCERNING EXPRESSIVE VOCABULARY LEARNING AT CONTEMPORARY UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS

Svetlana Pomyrcha
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
SHEE “Donbass State Pedagogical University”
Sloviansk, Donetsk region, Ukraine

С. ПОМИРЧА, Ю. МАНОХІНА
Методичний коментар щодо вивчення експресивної лексики на заняттях
із сучасної української мови

Julia Manokhina

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer
Kharkiv National Automobile and Highway University
Kharkiv, Ukraine

jumanokhina@edpro.agency

Abstract. The article analyzes the problem of using expressive vocabulary during the seminars in the modern Ukrainian language. The relevance of the chosen problem lies in the fact that emotional and expressive vocabulary is important in the study of the lexical composition of the language as a whole. Therefore, the subject of the author's attention is the characteristics of the semantic features of emotionally expressive vocabulary. In the structure of the vocabulary of the Ukrainian literary language there are many words that express different feelings such as joy, anger, grief, surprise, as well as an emotional assessment of the people, events, various objects and phenomena of reality (happiness, sadness, love, family). So they make up a specific variety of expressive vocabulary. In general, expressive words belong to the stock of commonly used vocabulary, making it a separate stylistically coloured group.

Lexical expressiveness belongs to the most active layer of vocabulary, because the main load of the linguistic expression of a speaker's sensory intentions is connected with the subjective vision and evaluation of fragments of the world view.

A descriptive method is used to implement the task of the article. Various aspects of the analysis of expressive vocabulary provide using a set of methods with the aim of fully explaining of its composition and specific features as completely as possible.

The practical significance of the work lies in its wide use during optional subjects, language circle meetings, and while teaching lexicology courses, text analysis, stylistics in higher educational institutions.

Key words: vocabulary composition; expressive vocabulary; stylistically coloured vocabulary; imagery of words; semantics of Ukrainian expressive word.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Мовлення будь-якої людини й майбутнього вчителя початкової школи зокрема привертає увагу лексичним багатством і емоційністю (остання реалізується завдяки емоційно-експресивним засобам). Образність, експресивність певних категорій слів є також однією з неодмінних умов глибокого впливу на співрозмовника та важливим чинником у взаємодії вчителя й учня. Уважаємо, що доцільним є вдосконалення навичок вживання експресивної лексики в усному і писемному мовленні майбутніх вчителів на практичних заняттях із сучасної української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізована лексика як особливе та специфічне явище української літературної мови принагідно досліджувалася із соціолінгвістичного (В. Русанівський, Л. Ставицька, В. Чабаненко, О. Тодор та ін.), лексикологічного (М. Жовтобрюх, Л. Жаркова, Г. Сагач, О. Тараненко та ін.), національно-культурологічного

(С. Єрмоленко, Н. Сологуб, А. Мойсієнко, І. Кононенко та ін.), стилістичного (В. Ільїн, В. Калашник, В. Ковальов, В. Чабаненко, Л. Пустовіт та ін.) і методичного (О. Беляєв, В. Мельничайко, М. Пентилюк, К. Плиско) поглядів.

Формулювання цілей статті. Мета статті – з'ясувати функції та надати методичний коментар щодо вивчення емоційно-експресивної лексики на практичних заняттях із сучасної української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська мова багата на емоційно-експресивні слова, різноманітна за сферою їхнього вживання. Завдання викладача полягає в тому, щоб показати, як емоційність та експресивність у мовленні проявляються завдяки лексичним засобам і навчити студентів уживати ці лексичні одиниці у власному мовленні.

У процесі підготовки до письмових висловлень (твори і перекази) студентам необхідно дати інформацію не лише про емоційно забарвлену лексику, а й про специфіку її вживання у мовленні (усному і писемному).

Комунікативно-діяльнісний підхід до роботи над збагаченням мовлення студентів істотно змінює метод навчання, бо лексичні та граматичні одиниці, що вивчаються на практичних заняттях, мають бути введені спочатку у відповідні мовленнєві зразки, а потім у систему мовленнєвих дій, які виконують студенти в різних комунікативних ситуаціях. Уважаємо, що найбільш ефективними методами навчання є метод стилістичного аналізу тексту-зразка, що дозволяє розкрити текстоутворювальні функції лексичних одиниць, і метод моделювання власного висловлення, що «...реалізується в різного роду ситуативних вправах, які ґрунтуються на залежності змісту і мовленнєвого оформлення висловлення від мовленнєвої ситуації» [1; 3].

Збагачуючи мовлення студентів на заняттях філологічного спрямування, необхідно не лише працювати над певними стилістичними поняттями, а й показувати, як у тексті взаємодіють мовні одиниці різних рівнів. Тому для повної картини розпізнання експресивної лексики її вивчення проходить у декілька етапів.

Спочатку студенти 2-го курсу повторюють відомості про однозначні й багатозначні слова, особливості вживання багатозначних слів у прямому і переносному значеннях, з'ясовують стилістичні ознаки загальноновживаних (нейтральних), емоційно забарвлених слів; характеризують поняття «синоніми», «контекстуальні синоніми», «омоніми», «антоніми»,

«емоційно забарвлені слова» тощо. Вивчення лексики в аспекті розвитку і збагачення мовлення емоційно забарвленими лексичними одиницями вимагає введення таких понять, як: «контекст», «стилістично забарвлені слова», «оцінні засоби», «підтекст», «лексичні повтори» тощо.

Отже, студенти повинні оволодіти такими знаннями та навичками:

- 1) знати предмет вивчення лексикології;
- 2) визначати належність слів до певної лексичної категорії;
- 3) пояснювати значення слів, їхнє походження;
- 4) називати основні терміни розділу і знати їхні визначення;
- 5) визначати групи слів за значенням, походженням, уживанням у мові;
- 6) складати висловлювання про професію із використанням емоційної лексики; демонструвати діалогічне мовлення в певній комунікативній ситуації.

Для закріплення таких умінь і навичок пропонуємо використовувати такі вправи:

1. Прочитати тексти. Визначити, до якого стилю мовлення належить кожен із них. Свою думку обґрунтувати. Знайти загальноживану й емоційно забарвлену лексику.

Текст 1. Культура мовлення — це одна з ознак загальної культури людини. Кожному носієві тієї чи тієї мови треба любити рідну мову, формувати мовно-національну самосвідомість, учитися слухати й сприймати слово. (З підручника).

Текст 2.

ДОРУЧЕННЯ

Я, Приходько Ілля Олександрович, доручаю Сірому Станіславу Миколайовичу одержати в касира управління належну мені зарплату за травень 2016 р.

Доручення дійсне до 10 червня 2016 року.

І. О. Приходько

Підпис інженера В. В. Хвилі засвідчую

Начальник управління БМУ (підпис) О. О. Горобець

2. Прочитати синонімічні ряди. Визначити стилістичну різницю слів, які входять до синонімічних рядів. Увести виділені слова в прості речення, ускладнені однорідними членами речення.

1) *Писанина* – тисання – мазанина; 2) *Примовляти* – приказувати – наказувати – приговорювати – приповідати – причитати; 3) *Сумний* – смутний – невеселий – безрадісний – меланхолічний – сумливий – тоскний – траурний – мінорний (розм.); 4) *Щастити* – таланити – везти – вдаватися – фортунити – вестися – щаститися – добритися (діал.).

3. Написати власне висловлювання про професію вчителя, використовуючи подані слова:

Мудрість, покірність, терпеливість, повага, хитрість, невірність, гордість, любов, милість, гнів, покарання.

На практичних заняттях студенти вивчають стилістично нейтральну лексику; емоційно й експресивно забарвлені засоби, що надають мовленню певного стилістичного відтінку: лагідності, іронічності, урочистості та ін.

Отже, подальший етап роботи передбачає навчити:

1) визначати роль і доречність використання в тексті стилістично забарвлених лексичних, фразеологічних засобів мови, їхню стилістичну функцію;

2) дотримуватися лексичних норм української літературної мови.

На закріплення таких умінь і навичок пропонуємо використати такі види вправ:

1. Вибіркова робота. Спостереження над текстом:

Коли ми обминаємо липовий шлях і спиняємось у чудовій долині, нас оточує воркування струмків. Радісно співаючи, вони заклопотано поспішають собі і до ставків, і до левад, і на Ведмежу долину, де в'юниться невеличка красива річечка. Вона ще спить собі, а струмочки весело б'ють у бубни і витанцьовують на її кризі...

Ми прислухаємось до річки, і вона знову затріщала за верболозами.

(За М. Стельмахом).

Запитання і завдання до тексту:

1) визначте тему тексту;

2) які почуття викликає у вас опис весни? Чому?

3) знайдіть слова, за допомогою яких автор передає ці почуття.

Для введення понять «емоційне забарвлення», «стилістичне забарвлення» варто використати методи «розповідь» і «бесіда».

Під час розповіді викладача з'ясовується, що слово може означати не лише поняття, але й одночасно позначати почуття, ставлення до предмета, тобто мати емоційне забарвлення.

— Яке слово, на вашу думку, *річка* чи *річечка* є більш емоційним?

І це не випадково, бо з погляду стилістичної приналежності слова поділяються на емоційно нейтральні та емоційно забарвлені. У словах виникає стилістичне забарвлення, бо виражається ставлення мовця до слова.

— Яке стилістичне забарвлення вносить слово *струмочки* в тексті (очікування весни, весняний настрій).

— Випишіть із тлумачного словника лексичне значення слів: *нікчемний, пройдоха*. Знайдіть у словнику стилістичні позначки до них.

4) що спільного в словах *долинка, річечка, струмочки*?

5) подумайте над лексичним значенням слів *чудовий, красивий*. Емоційність міститься в лексичному значенні цих слів.

Отже, у тексті нами виділено дві групи слів: а) слова, значення яких несуть емоційне навантаження; б) слова з суфіксами оцінки. У таких словах, крім лексичного значення, міститься вираження почуттів, оцінки. Така група слів належить до емоційно-експресивної лексики.

2. Для закріплення матеріалу студентам пропонується перекласти текст, використовуючи, де можливо, емоційно-експресивну лексику:

Весенняя ночь, волнующая, душистая, полная таинственных чар и страстного замирания, плывёт по небу. Дудочка пастуха умолкла. Все звуки мало-помалу стихли. Лягушки присмирели, и комары угомонились. Время от времени пронесётся какой-то странный шелест в кустах, или порыв ветра унесёт из дальнего села вой цепного пса, томящегося одиночеством в эту чудесную ночь. В большой прохладной комнате душно. Встаёшь с постели, открываешь окно и прикладываешься горячей щекой к стеклу. Но лицо пылает по-прежнему, и так же томительно замирает сердце.

На нашу думку, навчання повинно ґрунтуватись на знаннях і мовному чутті. Оволодіння теоретичними відомостями повинне створити ту основу, без якої неможливе практичне вдосконалення мовлення.

Висновки. Отже, збагачення мовлення студентів емоційно забарвленою лексикою дає можливість не лише розширити словниковий запас слів і виразів, а й дозволяє, по-перше, зрозуміти образність, красу пропонованих для аналізу текстів; по-друге, з'ясувати підтекст, головну думку твору; по-третє, створювати власні висловлювання з дотриманням точності, логічності, образності викладу матеріалу.

На нашу думку, необхідність збагачення мовлення емоційно забарвленою лексикою полягає в тому, щоб розвивати в студентів необхідність добирати найбільш доречний для кожного конкретного випадку лексичний засіб.

Збагачення мовлення студентів емоційно забарвленою лексикою є основою формування мовної та мовленнєвої компетентності майбутніх учителів початкової школи, адже головне завдання вчителя полягає не в тому, щоб дати комплекс граматичних понять, а навчити бачити, відчувати, розуміти багатство рідної мови і вміло його використовувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грицай М. С. Давня Українська поезія [роль фольклору у формуванні образного мислення українських поетів XV ст. – поч. XVIII ст.]. / М. С. Грицай. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1972. — 155 с.
2. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наукова думка, 1982. – 209 с.
3. Новосолова В. І. Методичні підходи до збагачення мовлення учнів емоційно забарвленою лексикою на уроках української мови / В. І. Новосолова // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 4. – С. 13 – 16.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Hrytsai, M. S. (1972). *Davnia Ukrainska poeziia [rol folkloru u formuvanni obraznoho myslennia ukrainskykh poetiv XV st. – poch. XVIII st.] [Ancient Ukrainian poetry [Role of folklore in the formation of creative thinking of Ukrainian poets XV – early XVIII century]*. Kyiv: Vydavnytstvo Kyivskoho universytetu [in Ukrainian].
2. Yermolenko, S. Y. (1982). *Syntaksys i stylistychna semantyka [Syntax and semantic stylistic]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Novosolova, V. I. (2006). *Methodychni pidhody do zbahachennia movlennia uchniv emotsiino zabarvlenoiu leksykoiu na urokakh ukrainskoi movy [Methodological approaches to enriching pupils speech with emotive vocabulary in Ukrainian language classes]*. *Ukrayinska mova i literatura v shkoli – Ukrainian language and literature at school*, 4, 13 – 16 [in Ukrainian].